

Europa in deriva

Daniel Dăianu

Articol publicat și pe <http://www.contributors.ro/economie/europa-in-deriva/>, 23 februarie 2015

Un eminent politolog francez, Dominick Moisi, reliefa contrastul între percepția multor non-europeni privind o Uniune Europeană prosperă și democratică și problemele cu care aceasta se confruntă, mai ales în ultimul deceniu [1]; tot el observă că, fără forța internă de a găsi rezolvări la aceste probleme, scenariile dintre cele mai cenusii pot deveni aievea. Suntem la mai bine de 7 ani de la izbucnirea crizei financiare în lumea industrializată și o stare îngrijorătoare persistă în Europa. În SUA, se pare că politicile ne-convenționale ale Fed (banca centrală a SUA) și alte măsuri au început să dea roade și o relansare economică este în curs, ceea ce se vede și într-un somaj coborât la sub 6,5% la finele lui 2014, de la peste 9% în primii ani de criză.

Europa se află însă în impas major, cu o criză profundă a zonei euro și având în față spectrul unei creșteri economice foarte lente (deși cu o distribuție neuniformă în Uniune), chiar a unei cvasi-stagnări (*stagnare seculară* [2]); se vorbește despre un mers spre o “niponizare” a economiei europene, prin comparație cu deceniile “pierdute” de Japonia sub povara unor datorii private și publice foarte mari. Somajul în Uniunea Europeană/UE este în medie substanțial mai ridicat decât în SUA și conduce la conflicte distribuționale inedite pentru societăți bogate. Aceste conflicte se simt între țări net donatoare și țări net primitoare de fonduri europene; se simt intens în zona euro, între țări creditoare și țări debitoare. În UE, datorii publice crescute în medie cu peste 40% din PIB în demersul de salvare a băncilor, se combină cu datorii private foarte mari, care s-au acumulat în anii unei ample bule speculative, ale așa numitei, parca în mod ironic, “Mari Moderatii” (*The Great Moderation*).

La situația economică tare complicată se adaugă o criză geopolitică acută provocată de anexarea Crimeii de către Rusia și războiul din Ucraina. Pentru prima dată de la căderea Zidului Berlinului cetățenii Uniunii Europene reiau contactul cu importanța aranjamentelor de securitate pe continent care, între altele, să protejeze frontierele naționale. Atacuri informatice (cyberfare), un terorism de factură nouă, răspândirea haosului în vecinătatea întinsă araba, sunt alte teste formidabile pentru europeni. Dacă facem abstracție de confruntarea ideologică din secolul trecut, reziliența sistemelor economice și sociale pare a fi încercată ca nicicând după al doilea război mondial.

Criza financiară și modele cognitive esuate

Criza financiară și economică s-a așezat pe o criză a sistemului de asigurări sociale (*welfare state*)[3], care, la rândul ei, are determinare în evoluții demografice și slăbirea competitivității multor economii europene. Faptul că UE, zona euro mai precis, înregistrează surplusuri ale balanțelor externe (de cont curent)[4] este un indiciu înșelător, întrucât contributor esențial la acest rezultat este Germania, la care se adaugă un manunchi de țări din Nord. În realitate, UE, deși este una dintre cele mai bogate regiuni ale spațiului global și cu viața prosperă (după

standarde mondiale) pentru majoritatea cetatenilor ei, este fragmentata in privinta performantelor economice[5]. Si aici rezida o amenintare mare pentru Uniune, pe fondul perspectivei de crestere lenta si al adancirii unor discrepante, al crizei economice si sociale. Explicatia este simpla: zona euro nu este o alcatuire institutionala si de politici federala, care sa posede mijloace de amortizare a socurilor asimetrice[6]. Sa ne gandim la somajul de peste 20% din Spania si Grecia (care ajunge la 50% intre tineri), la media de cca 11,5% (finele lui 2014) in UE.

Rezultatele submodeste ale guvernelor si ale institutiilor europene in gestionarea crizei, in a pune bazele unei relansari economice, au accentuat scepticismul fata de proiectul european, atitudini de xenofobie, sovism si rasism, au favorizat aavantul unor formatiuni politice extremiste. Victoria gruparii Syriza in Grecia, ascensiunea miscarii Podemos in Spania, a Frontului National in Franta, vehementa unor formatiuni politice ce resping partidele traditionale (*mainstream*), denota o imbolnavire a procesului politic in masura in care cei “ce urca” pe scena politica resping procesul democratic si valorile liberale.

Criza a revelat esecul unor modele cognitive si operationale. Poate cel mai graitor exemplu este teza ca stabilitatea preturilor echivaleaza cu stabilitate financiara[7], cu utilizarea deplina resurselor. Putem adauga la loc de frunte subestimarea evolutiilor non-liniare (a evenimentelor extreme, “lebede negre” cum le numeste Nassim Taleb), a *complexitatii* sistemelor, a asimetriilor de informatie si proceselor cumulative ce conduc la echilibre precare si, nu in cele din urma, ignorarea intermediarii financiare in modelarea macroeconomica; cum sugestiv remarca Claudio Borio, “...macroeconomia fara ciclul financiar este precum Hamlet fara print” [8]. Si lista poate continua. O consecinta a acestor esecuri este ca banci centrale si guverne sunt obligate sa recurga la metode ne-conventionale pentru a face fata situatiei extreme reprezentate de *Marea Recesiune*.(cum este denumita criza actuala pentru a fi deosebita de *Marea Depresiune* din secolul trecut)

Jaime Caruana, director general al Bancii pentru Reglementari Internationale (BIS)[9], arata ca ultimele decenii au fost insotite de o alocare masiv defectuoasa a resurselor corespunzand unei mari bule speculative[10]. Aceasta alocare a mers in tandem cu supraindatorare, ceea ce face inevitabil un proces de dezintermediere financiara cu impact asupra investitiilor si consumului[11]. De aici rezulta amploarea corectiilor necesare, costuri economice si sociale severe induse de dezechilibre. Se poate face o comparatie cu “incordarea structurala”[12] din primii ai tranzitiei post-comuniste, dar in timp ce, atunci, liberalizarea preturilor a generat inflatie inalta (inflatia fiind reprimata in economia de comanda), acum se manifesta dezinflatie puternica si deflatie; realocarea necesara a resurselor este inasa ampla in ambele situatii. Distorsiunile din perioada *Marii Moderatii* ingreuneaza mult revenirea activitatii economice la potential; pentru stimularea investitiilor si incurajarea consumului ar trebui sa opereze rate ale dobanzii puternic negative, ceea ce este foarte dificil cand inflatia este aproape de zero, sau exista chiar deflatie. Vedem cum banci centrale recurg la rate de politica monetara negative pentru a incuraja creditarea si a evita deflatia.

Bancile centrale au fost nevoite sa preia mult din povara sustinerii economiei, au intrat intr-o logica de actiune ce nu mai poate miza pe reguli simple, aparent infailibile, cum este “regula lui Taylor” (Taylor’s rule[13]); cum spune Olivier Blanchard, economistul sef al FMI, “politica monetara nu va mai fi ce a fost”[14], in timp ce politicile economice vor trebui sa evite “culturi

negre”(dark corners)[15]. Larry Summers crede ca exista un “trade-off” intre eforturile de resuscitare economica si stabilitatea financiara (Op.cit); ne intanil aici cu rationamente a la Minsky[16]. De aceea, in dorinta de a preveni bule speculative, revin mijloace de control administrativ al creditului numite eufemistic “instrumente macroprudentiale”.

In lumea afacerilor, criza a aratat carente de fond ale modelelor ce ignora riscuri sistemice, efecte de contagiune, a reliefat importanta increderii in relatia dintre companii (banci, alte institutii financiare) si clienti. Scandalurile repetate legate de manipularea pietelor (valutare, ale produselor de baza, etc) arata o finanta deraiata de la functia sa, o etica de business profund viciata.

Intutitiv si analitic empatizam cu relatia intre echitate si eficienta, cu ceea ce a incercat sa explice, cu ani in urma, Robert Okun[17]. Fiindca, economia de piata cere diferentierea remunerarii muncii in functie de performanta. Dar exista praguri critice, ce pot face economia sa functioneze mai putin bine, chiar rau. Inegalitati de venituri flagrante si imbatranirea populatiei influenteaza cresterea economica; este de examinat aici si relatia intre emancipare sociala, politica, si sanse egale (*equal opportunities*). Daca sistemul de comanda are vicii congenitale in alocarea resurselor si nu respecta libertatea economica, laissez-faire-ul isi dovedeste limite in evitarea unor echilibre precare. Analize ale lui Thomas Piketty, Emmanuel Saez[18], ale unor economisti de la OCDE si FMI[19] pledeaza pentru politici publice care au in vedere distributia veniturilor, care imbina sectorul privat cu productia de bunuri publice generatoare de capital economic, social si politic. Prea mult din activitatea economica si distributia resurselor a ajuns sa reflecta o competitie in care “castigatorul ia totul” (winners’ take all). In aceste circumstante si tinand cont de jocuri cu suma nula din economia globala, nu ai cum sa fi indiferent la ce se intampla cu clasa mijlocie –de care depinde soliditatea unei democratii. Cand sefi ai unor banci centrale, Janet Yellen, Mario Draghi, Yves Mersch, se refera la relatia intre distributia veniturilor si economie ai de ce sa tii urechile ciulite[20]. Mai ales ca nu este vorba, pur si simplu, de o moda intelectuala noua. Bancherii centrali sunt, de felul lor, oameni pragmatici si cu aversiune la riscuri.

In ce priveste tarile emergente, schimbarea de optica la FMI in privinta liberalizarii pietelor de capital (financiare) denota o indepartare de la abordarea simplista de alta data. Asa numitul *Washington Consensus*, ce sustinea liberalizarea rapida a pietelor de capital, a favorizat producerea de crize de balanta de plati in economii emergente[21]. Este nevoie de un regim international care sa atenueze din externalitatile negative produse politici economice ale tarilor mari. Helene Rey remarca ca, in regimul actual, in care ciclul financiar global este puternic influentat de ce fac centrele ce emit moneda de rezerva (in special Fed-ul american), autonomia unei politici monetare este afectata sever, iar “trilema” devine o “dilema”. [22] Un nou Bretton Woods, care sa diminueze din functia destabilizatoare a globalizarii financiare[23], este dezirabil.

O zona euro in suferinta

Problema Uniunii este mult complicata de cosmarul zonei euro. Am ezitat daca sa folosesc acest termen pentru a descrie situatia din aria cu moneda unica, mai ales ca presedintele Mario Draghi si Banca Centrala Europeana (BCE) au reusit prin declaratii[24] si masuri ne-conventionale sa

previna un dezastru pana acum –sugerand ca exista vointa si capacitate de interventie la nevoie. Programul de relaxare monetara anuntat pentru perioada martie 2015-septembrie 2016 si care se ridica la 1100 miliarde euro intra in aceasta categorie. Insa, avem de-a face in continuare cu o realitate dramatica, provocata de un design institutional si politici defectuoase, care au iesit la iveata cu virulenta odata cu izbucnirea crizei financiare. Lideri politici intelegeau ca o uniune monetara fara aranjamente fiscale solide (nu un simplu Pact de stabilitate) este vulnerabila[25]. Dar ratiuni politice au prevalat in lansarea zonei euro. *Marea moderatie* a ocolit dezechilibre interne si externe si a permis guvernelor, firmelor private, gospodariilor, sa se imprumute peste masura. S-a consumat, s-a trait pe datorie, in credinta ca, indiferent de modul de finantare, esential este sa ai crestere economica, sa tureze motoarele ca un perpetuum mobile –cum pare a spune teorema Miller-Modigliani[26]. Criza de design a zonei euro s-a combinat cu criza financiara.

Dezechilibre mari obliga acum la corectii, ajustari de amploare. Dar in zona euro instrumentele de corectie monetara si de curs de schimb au disparut. Pentru tarile cu mari dezechilibre, corectia a insemnat “devalorizare interna” (*internal devaluation*), cu amputare de salarii si alte venituri. De aici fractura tot mai mare intre omnipotentia Germania (cu al ei mecanism de dialog si colaborare intre guvern, companii si syndicate (*Mitbestimmung*), cu tesutul ultraperformant de intreprinderi mici si mijlocii) si tarile sudice din zona euro. Paul Krugman a fost un vizionar[27] cand a anticipat ca introducerea unei monede unice va accentua forta industrială a nucleului nordic al Uniunii fata de economiile din Sud[28], *mezzogiornificarea* acestora. Euro a functionat ca o marca (DM) subevaluata pentru Germania si ca o moneda supravaleuata pentru Spania, Portugalia, Grecia, Italia.

Adesea am remarcat ca zona euro, cum functioneaza acum, este mai rigida decat regimul etalonului aur din perioada interbelica[29], in pofida unor stabilizatori automati proprii sistemelor economice postbelice. Principiul subsidiaritatii are un rol bine definit in functionarea Uniunii; in general, intr-o democratie, el urmareste sa aduca decizia mai aproape de cetateni. Dar aparitia zonei euro, cu eliminarea unor mijloace de politica economica de baza, ar fi trebuit, in opinia mea, sa declanseze un proces de *subsidiaritate inversa*; adica, ce dispare la nivel national sa fie preluat, intr-o forma sau alta, la nivel supranational, ca prerogative si instrumente de actiune. Nu s-a intamplat asa si am ajuns cu o zona euro amputata institutional si ca politici. Nici nu functioneaza principii si reguli clare de impartire a poverii corectiilor macroeconomice (*burden-sharing*), in conditiile in care socurile sunt puternic asimetrice.

Stim la ce a condus regimul etalonului aur impreuna cu efecte ale tratatelor de pace de dupa primul razboi mondial. Este greu de respins teza ca “reparatiile” impuse Germaniei prin Tratat[30] dupa razboi si rigiditatea acelu sistem monetar au facilitat ajungerea la putere, pe cai democratice, a national-socialistilor. Aici gasim un argument forte pentru cei ce reclama o alta abordare de politica economica in zona euro, care sa combine masuri ne-conventionale ale BCE (pentru a evita deflatia), cu sprijinirea cererii la nivelul zonei euro, care sa ajute relansarea economica, si o distributie mai simetrica a corectiilor macroeconomice. Astfel se poate usura si sarcina guvernelor ce trebuie sa intreprinda reforme structurale dificile si care reclama timp, in conditii sociale foarte tensionate si avand de luptat cu populism si radicalism politic[31].

In judecarea politicilor economice aplicate in zona euro intalnim doua trasee ce se intersecteaza. Unul, la nivel cognitiv, ilustreaza disputa intre o viziune ce accentueaza corectiile prin austeritate, in dorinta de a reduce datoriei, si o alta viziune, care pune accent pe amenintarea echilibrelor rele, intensificate de fenomene de hysteresis (permanentizarea, de pilda, a unui somaj ridicat), subutilizarea cronica a resurselor. Disputa de ordin cognitiv este exemplificata de interpretarea diferita a ceea ce este numit ciclul financiar. In timp ce abordarea tip Basel(sustinuta de economisti de la Banca de Reglementari Internationale[32]) pune emfaza pe excese ale politicilor monetare, pe riscuri ale injectiilor masive de lichiditate, abordarea de tip neo-keynesist are in vedere amenintarea unui debt-deflation (povara datoriilor cand nu exista crestere economica) si efecte de hysteresis. In practica, vedem ca banci centrale mari (inclusiv BCE) cauta sa evite caderea economiilor prin implozia sistemelor financiare, cercuri vicioase cu puternice efecte remanente (cum se intampla in Japonia). Al doilea traseu priveste masuri de gestionare a crizei. Din acest punct de vedere, se confrunta o viziune germana, cu originea in "Ordnungspolitik"[33], care pune accent pe reguli clare, cu o viziune ce pledeaza pentru sprijinirea cererii agregate la nivelul zonei euro, evitarea deflatiei, fie si prin masuri neconventionale[34]. Aceste doua abordari sunt evident inrudite cu viziunile de ordin cognitiv enuntate. In practica, in Uniune s-a ajuns la o imbinare intre cele doua trasee, desi optica Berlinului a inclinat nu arareori balanta deciziilor.

Este de precizat ca zona euro nu este un stat federal; aceasta situatie nu a facilitat compromisuri utile, rapiditatea in decizii. Iar timpul are propriul cost de oportunitate si decizii suboptime in mod flagrant conduc la consecinte neintentionate severe.

Reintoarcerea geopoliticii mari

Ordinea democratica din Europa este amenintata si de confruntarea geopolitica cu Rusia. Moscova sustine ca, dupa caderea Zidului Berlinului, Vestul a tot inaintat spre Est si nu ar fi respectat "intelegeri"; ca din punct de vedere geopolitic, este de neacceptat prezenta Uniunii si a NATO la granitele Federatiei Ruse. Se poate glosa pe tema intelegerilor, formale si informale, care ar fi urmat prabusirii comunismului in Europa, care au precedat si urmat reunificarii Germaniei. Totodata, se poate judeca "indreptatirea" actorilor mari in relatiile internationale de a-si defini "sfere de influenta", care sa interfereze cu destinele unor tari. Mai ales daca relatiile interstatale ar trebui sa ilustreze principii de legalitate, ale dreptului international. Fapt este ca anexarea Crimeii si razboiul din Ucraina au reliefat slabiciunea aranjamentelor de securitate pe continentul european. Daca nu ai incredere in mecanismele de protectie a granitelor, o mare grija de securitate impovareaza politica publica si de aparare a unei tari. Mai ales in Estul eliberat numai acum un patrar de veac de ceea ce a insemnat blocul comunist.

Vulnerabilitati economice majore, sporite de criza financiara, dificultatile din sistemele de asigurari si tensiuni sociale, criza zonei euro, probleme geopolitice acute, streseaza enorm societatile europene. Acestor provocari si dileme induse li se adauga amenintari ce vin de la Sud, din Orientul Mijlociu si alte regiuni. Avem de-a face cu o dezordine in crestere in numeroase tari arabe, unde "primavara" a fost de scurta durata si a lasat loc unor conflicte sectare, inter-religioase, ofensivei unor grupari jihadistice. Atacurile teroriste din Europa, revendicate de jihadistii, ilustreaza in mod violent o mare neintelegere intre lumea crestina si o parte, nu mica, a lumii islamice. Aceasta "neintelegere", ce pare sa confirme analiza lui Samuel Huntigton[35],

are radacini multiple, care merg in istoria coloniala, in lupta pentru controlul resurselor energetice, in campania militara inceputa in 2003 in Irak si razboiul cu talibanii in Afganistan, in nerezolvarea conflictelor din Orientul Mijlociu, in saracia majoritatii populatiei din cele mai multe tari arabe si natura nedemocratica a acelor societati, in excluziunea sociala si economica a multor imigranti din tarile arabe in tari europene, in incompatibilitati culturale si religioase, etc. Aceasta confruntare poate vlagui si mai mult Europa democratica daca nu se va reusi constructia unor puncte de dialog si convietuire.

Liberalism (capitalism democratic) vs. Autoritarism (capitalism autoritarist)

Dificultati, neputinte, dileme mentionate mai sus alimenteaza tentatii autoritariste in politicile publice, in procesul politic. Unele tentatii vin din dorinta fireasca de a raspunde mai rapid si eficace la pericole, provocari. Cand amenintari majore proliferaza se poate usor manifesta sindromul “societatii in razboi” (*war economy/society*).[36] Ai zice ca nu este surprinzator intr-o lume cu tot mai multe incertitudini, surse de nesiguranta, clivaje sociale. Inclinatiile din acelasi registru de interventie autoritarista in viata publica pot fi legate de istoria zbuciumata a Europei, de radacini mai firave ale democratiei, de teama, angoasele unor cetateni care vor siguranta, locuri de munca, guverne capabile sa livreze bunuri publice.

Nu de nicaieri a aparut teza unei competitii intre capitalismul democratic si capitalismul de tip autoritarist, ca formule arhetip –ultimul intalnit frecvent in Asia si, in ultimii ani, ingrediente renascand in Europa. Pentru unii lideri europeni, inclusiv din Uniune, modelul asiatic (ex: Singapore) are o anume fascinatie, poate si din cauza vremurilor de restricate, a dificultatilor economice si mefientei fata de politici neo-liberale neingradite, a neincrederii multor cetateni in politici traditionale. Oricum, cele doua arhetipuri mentionate par sa inlocuiasca competitia tipologica de la inceputul secolului –cand modelul anglo-saxon era contrapuz unui model renano-westfalic/continental (intruchipat bine de Germania)[37].

Intr-un fel, reapar premise si simptome (inclusiv anti-semitism) ale deceniilor 20-30 din secolul trecut, care, pe un fond economic si social extrem de complicat (anii *Marii Depresiuni*), au condus la dezastru umanitar, economico-social si politic. De aceea, conteaza foarte mult ce se va intampla cu proiectul european, care in viziunea lui Jean Monnet, Alcider De Gasperi, Robert Schuman, parinti fondatori ai Uniunii., avea menirea, dincolo de consolidarea reconstructiei economice intr-o Europa ravasita de razboi, sa tina in frau rivalitati istorice intre marile puteri de pe continent, sa tina sub control demonii trecutului si sa faca fata provocarii reprezentate de comunism, de blocul sovietic. Dar nu numai in Europa democratia este testata; Larry Diamond, de la Universitatea Stanford, vorbeste chiar despre o “recesiune a democratiei” in lume.[38]

Este de repetat ca, UE nefiind un stat federal are o capacitate limitata de a raspunde la crize in mod institutional. Aceasta realitate se vede in reactia la amenintari conventionale si ne-conventionale. In disputa geopolitica cu Rusia, europenii din UE nu vorbesc cu o singura voce, desi s-au raliat unui regim de sanctiuni. Si in alte focare de criza, pozitiile europenilor nu sunt omogene, ceea ce slabeste unitatea de actiune.

Europa incotro?

Manunchiul de crize poate conduce la mai mare fragmentare, sau la pusee de integrare mai accentuata; “inotatul prin noroi”(muddling through), ca evolutie nedefinita, impinge, in cele din urma, catre una dintre cele doua alternative. Uniunea Bancara este un puseu insitutional catre mai adanca integrare, chiar daca este incompleta prin lipsa un aranjament financiar solid si a unei scheme de garantare colectiva a depozitelor. Cei care nu cred in proiectul european, cei atasati unei viziuni suveraniste nationale, ar saluta fragmentarea in continuare, disparitia Uniunii – inclusiv prin stimularea unor tendinte de secesiune. Este un scenariu nu fantezist si este presarat cu pericole ce izvorasc din insasi dinamica launtrica a unui astfel de proces.

O Europa revenita la Realpolitik si viziuni strict nationaliste in relatiile inter-statale, potrivit logicii geopolitice a secolului XIX, ar invita conflicte mari, asa cum s-a intamplat in istoria ultimelor sute de ani. Cat priveste respingerea unor amenintari din afara Europei, puterea europenilor despartiti ar fi infinit diminuata. Iar a crede numai in forta valorilor morale, a valorilor *societatii deschise*, pentru a ordona conduita popoarelor, a statelor, este, cred, o naivitate. In competitia economica globala, probabil numai Germania, inconjurata de “sateliti” economici, ar avea un cuvant de spus greu. Alternativa pozitiva este o intarire a proceselor de integrare, care sa faca Uniunea mai puternica, mai robusta, mai rezilienta. Dar pentru asa ceva este nevoie de politici publice vizionare si, concomitent, pragmatice, care sa tina cont de trasaturile unei uniuni monetare autentice. Este nevoie de o intelegere mai clara intre creditorii si debitorii in privinta regulilor si principiilor zonei euro, care sa nu perpetueze situatia de neincredere reciproca si o permanenta sabie a lui Damocles asupra celor care sunt, uneori, la ananghie. A face comparatia intre un rau (a fi intr-o zona euro disfunctionala, fie creditor, fie debitor) si un alt rau (a iesi dintr-o zona euro disfunctionala) este o situatie de prizonierat reciproc, care genereaza permanenta depresie colectiva.

O abordare mai curajoasa a provocarilor din zona euro, prin investitii semnificative (un Plan Juncker modificat, care sa includa mai multe fonduri publice noi, alaturi de cele mobilizate din sectorul privat), eforturile BCE de combatere a deflatiei, reforme structurale nationale, si, nu in cele din urma, o resetare institutionala, ar oferi o perspectiva de relansare economica mai credibila; un euro depreciat in raport cu dolarul american poate ajuta in acest scop. Oricum, statul social trebuie sa fie reformat pentru a pune de acord posibilitati cu nevoi. Dar este de lucrat cu tenacitate pentru a schimba o stare de spirit, psihologii colective, care sunt potrivnice adancirii integrarii; aici este o mare provocare pentru revigorarea proiectului european.

Reforma finantei trebuie sa continue; legislatia anti-trust este de aplicat si industriei financiare. Este necesar sa fie reintrodusa o legislatie de tip Glass-Steagal (care sa separe bankingul de retail de trading, tranzactii speculative), trebuie pusa limita la leverage si intarita capitalizarea bancilor[39], trebuie evitate abuzurile pe piata, trebuie schimbata o cultura institutionala profund viciata; cum spune Mark Carney, seful Bancii Angliei si presedinte al Financial Stability Board, “nu avem numai mere stricate, ci chiar lada in care sunt ele tinute nu este in regula”[40]. Degeaba introduci reguli de capitalizare si lichiditate mai stricte daca cultura institutionala ramane aceeasi. Rapoartele Larosiere si Liikanen in Europa, Turner, Vickers si Tyrie in Marea Britanie, indica o directie buna, dar este nevoie de mai mult avand in vedere marimea unor grupuri bancare. Notez ca raportul pe care l-am elaborat cu Ieke van den Burg si care a fost adoptat in 2008 de Parlamentul European este o contributie la noua filosofie privind reglementarea si supravegherea pietelor financiare[41]. Pietele de capital, care trebuie sa se

dezvolte in Europa, trebuie si ele sa fie mai bine reglementate. Daca finanta nu va lucra pentru economie si societate, daca distributia veniturilor nu va fi mai aducatoare de sanse egale, democratia va avea de suferit. Democratia nu este predeterminata; ea trebuie sa fie ingrijita in permanenta, prin ceea ce fac cetatenii si institutiile ei.

Poate Europa beneficia de ceea ce unii numesc o noua revolutie industriala? Nu este clar ca avem de-a face cu asa ceva, asemanator unor procese anterioare de acest tip si anvergura; un Bill Gates crede ca da [42]; un Robert Gordon[43] afirma ca nu. Iar daca exista un mers tehnologic revolutionar, nu vad de ce Europa si SUA ar detine drepturi intelectuale exclusive, sau privilegiate in acest domeniu. Asia devine tot mai performanta in domeniul inventiei si inovatiei. Chiar cu o noua revolutie industriala intrand pe usa, Europa trebuie sa-si revada sisteme sociale, educatia, sa creeze locuri de munca pentru tineri, sa combata exclusiunea sciala si economica. Problema locurilor de munca va fi mai mare sub presiunea unor inovatii, a raspandirii robotilor si globalizarii.

Un acord cu SUA, pentru comert liber si investitii (Transatlantic Trade and Investment Partnership), poate ajuta, mai ales daca este construit si implementat in beneficiul societatii in ansamblu, nu al marilor cercuri de afaceri in principal. Daca cetateanul simplu nu va simti, sau nu va fi convins de avantajele acestui acord, reactiile vor fi negative. Un astfel de acord ar avea importanta de ordin geopolitic intr-o lume in multipolarizare si cu tensiuni majore.

Peste tot in Europa este nevoie de politici care sa mobilizeze rezerve interne, sa nu loveasca in coeziunea sociala. In Romania, aceasta inseamna combaterea risipei banului public, a coruptiei (mai ales la nivel inalt), o mai buna absorbtie a fondurilor europene, prioritati investitionale si realizarea lor cu consecventa, sprijinirea capitalului autohton onest, valorificarea resurselor naturale in mod inteligent si in folos national, o politica industriala in consens cu regulile UE.

Romania a reusit sa aiba o inflatie scazuta, "europeana", in 2014, pe fondul presiunilor dezinflationiste si deflationiste din economia globala; a avut o crestere economica notabila in ultimii ani, in conditiile in care mare parte din UE stagneaza. Exporturile au urcat exploziv si au sustinut cresterea economica. PIB/loc a ajuns la intre 52-55% din media UE, la paritatea puterii de cumparare. Este nevoie de un differential de crestere anuala de cel putin 2-3% pe o perioada de cca un deceniu, pentru a trece de 70% din media UE. Trebuie sa se investeasca mult in infrastructura de baza, sa se aloce resurse –si cu ajutorul unor parteneriate public-private– sectoarelor de perspectiva; IT-ul arata ca exista inteligenta si excelentza industriala autohtona. Totodata, este necesar sa fie realizate aliante strategice cu tari din Uniune ce se confrunta cu o problematica economica asemanatoare, pentru a urmari mai eficace interese nationale legitime. Aderarea la zona euro are sens daca economia romaneasca va obtine convergenta reala semnificativa si daca aria cu moneda unica va incepe sa functioneze ca o uniune monetara autentica.

Romania poate avansa prin institutii si politici mai bune, dar fara o Europa care sa iasa din impasul mare in care se afla, ii va fi tot mai greu..

PS. Textul face parte dintr-un volum in pregatire la editura Polirom

NOTE

[1] Dominick Moisi, “Europes’s two futures”, Project Syndicate, 5 February, 2015

[2] Larry Summers, “Reflections on the “New Secular Stagnation Hypothesis”, in Teulings Coen and Richard Baldwin, “Secular stagnation: facts, causes and cures”, a VoxeBook, 2014.
Summers resuscita un concept utilizat de Alvin Hansen in 1938. Vezi si Barry Eichengreen, “Secular stagnation: a review of the issues”, in Baldwin and Teulings, 2014

[3] Cei care recuza sistemul de asigurari sociale ignora rolul avut in civilizarea capitalismului. Asigurarile fac parte din mecanismul de amortizare a socurilor, care marestea robustetea unui sistem social. Acolo insa unde asigurari sociale cresc disproporcionat ele slabesc sistemul. Nu exista o relatie mecanica intre cheltuieli sociale si robustetea asigurarilor sociale; mult depinde de *contractul social*, de bunurile publice pentru care cetatenii sunt dispusi sa plateasca. Avem exemplu tari nordice, unde bunurile publice, ca procent in PIB, sunt intre cele mai mari in UE competitivitatea nefiind inferioara.

[4] Surplus de 3% din PIB-ul cumulat al zonei euro, estimare pentru 2014.

[5] In 2014 Germania a inregistrat o crestere a PIB-ului de 1,6% in timp ce Italia a stagnat, iar Franta a avut crestere nesemnificativa. In Germania somajul este 50-60% din media zonei euro.

[6] Instrumente precum stabilizatori automati la nivel national (ex: cresterea deficitului bugetar cand economia intra in recesiune si viceversa) sunt necesare deoarece economiile din zona euro nu functioneaza in sincron, pe baza unui ciclu de afaceri (business) similar.

[7] Raghuram Rajan citeaza pe Andrew Crockett, fost director general al Bancii pentru Reglementari Internationale (BIS) care, in 2001, spunea: “combinatia intre un sistem financiar liberalizat si o moneda conventionala (fiat money) cu reguli monetare bazate exclusiv pe tinta de inflatie nu asigura stabilitate financiara (A step in the dark: unconventional monetary policy after tyhe crisis”, Andrew Crockett Memorial Lecture, Basel, BIS, 23 June

[8] Claudio Borio, “The financial cycle and macroeconomics: what have we learned and what are policy implications”, BIS Working Papers No.395, December 2012;; vezi si Brunermaier, M.K. Eisenbach, T.M. and Sannikov, Y., 2012. Macroeconomics with financial frictions: a survey. NBER Working Paper No. 18102, Cambridge MA

[9] BIS (Bank for International Settlements) este banca a bancilor centrale si are sediul la Basel.

[10] Jaime Caruana, “Stepping out of the shadow of the crisis: three transitions for the world economy”, speech at the BIS General Assembly, Basel, 29 June, 2014

[11] Richard Koo, “The World in balance-sheet effect recession: causes, cure and policies”, Real World Economics Review, Issue No.58, 2011

[12] Daniel Daianu, “Inter-enterprise arrears in a post-command economy. IMF Working Papers, 54, 1994 si “Resource Misallocation and Strain: Explaining Shocks in Post-command Economies. Working Paper No. 96, November, The Davidson Institute, Ann Arbor, Michigan, 1997

[13] Aceasta regula spune ca rata de politica monetara, cand inflatia depaseste tinta, sa fie adusa peste nivelul inflatiei. Se are in vedere si devierea PIB-ului de la nivelul potential; cand devierea este negativa, presiunile inflationiste sunt mai mici.

[14] Olivier Blanchard, “Monetary policy will never be the same.”, VoxEu, 27 November 2013.

[15] Olivier Blanchard, “Where danger lurks” VoxEu, 3 October, 2014.

[16] Hyman Minsky, “Stabilizing an Unstable Economy”, MacGraw Hill, New York, 1986 (new edition 2008)

[17] Robert Okun, “Equality and Efficiency: The Big Trade-off”, Washington DC, Brookings, 1975

[18] Thomas Piketty, “Capital in the Twenty-first century”, Cambridge (Mass), Harvard University Press, 2014; Piketty Thomas si Emmanuel Saez, “Top incomes and the Great Recession. Recent evolutions and policy implications”, IMF Economic Review, 61(3), pp.456-478

[19] Ostry, Jonathan D., Andrew Berg and Charalambos Tsangarides (2014. Redistribution, Inequality and Growth” , IMF Discussion Note, February

[20] Janet Yelen, “Perspectives on inequality and opportunity from the Survey of Consumer Finances”. speech at the Conference on Economic Opportunity and Inequality, Federal Reserve Bank of Boston, Boston MA, 17 october 2014; Mario Draghi, “Unemployment in Europe” speech at the annual Central Bank Symposium. Jackson Hole, August, 2014; Yves Mersch, “Monetary policy and Income Inequality”. speech at the Corporate Credit Conference, Muzinich, Zurich, 17 October, 2014

[21] Olivier Blanchard si Jonathan Ostry, “The multilateral approach to capital controls”. VoxEU, 2012.

[22] Helene Rey, “Dilemma not Trilemma: The global financial cycle and monetary policy independence”, Global Dimensions of Unconventional Monetary Policy, proceedings of the Federal Reserve Bank of Kansas City, Symposium, Jackson Hole, 22-24 August, 2013

[23] Joseph Stiglitz, “Contagion, liberalization, and the optimal structure of globalization”, The Journal of Globalization and Development, Volume 1, issue 2, article 2, 2010. Vezi si Daniel Daianu, “Limits of Openness” in “Which way goes capitalism”, CEU Press, 2009, pp.115-118

- [24] La Londra ,in 26 iulie 2012, Mario Draghi a declarat ca “se va face orice pentru a fi salvat euro” (whatever it takes to save the euro.), speech at the Global Investment Conference
- [25] Raportul MacDougall din 1977 vorbea despre un buget necesar pentru uniunea monetara de 6-7% din PIB total al tarilor membre.
- [26] Teorema Miller-Modigliani spune ca nu conteaza sursa finantarii, adica datorie (debt) vs. capital propriu (equity). Criza financiara arata ca este bine ca dezvoltarea sa se bazeze mai mult pe capital propriu, ceea ce este o chestiune de bun simt economic.
- [27] Paul Krugman, “Geography and Trade”, Cambridge (Mass), MIT Press, 1991, p,80
- [28] Economii nou intrate in UE incepand cu 2004 (Cehia, Slovacia, Polonia) par mai compatibile cu tesutul industrial al nucleului nordic decat economii din sudul zonei euro.
- [29] Daniel Daianu, “External imbalances and the governance of the eurozone”, World Commerce Review, December 2014, p.11
- [30] John Maynard Keynes, “The Economic Consequences of the Peace”, New York, Harcourt Brace, 1920
- [31] Pentru o examinare a crizei zonei euro si perspective vezi si Daianu, D. G. Basevi, C. D’Adda, R. Kumar (eds), “The Crisis of the eurozone and the future of Europe”, Palgrave Macmillan, 2014
- [32] Claudio Borio (Op.cit)
- [33] “Ordnungspolitik” nu exclude masuri de politica industriala. Incepand cu Prusia cancelarului Bismarck, landurile au avut politici industriale sub diverse forme –inclusiv pe filiera invatamantului vocational, al sprjinirii unor concerne industriale (cu banci active in actionariatul unor companii)
- [34] Posen, Andrew and Angel Ubide (ed), “Rebuilding Europe’s Common Future. PIIE Briefing No.14-5”, 2014; vezi si Butiglione, Luigi. et al. ”Deleveraging? What Deleveraging?”. Geneva Reports on the World economy 16, CEPR Press, 2014
- [35] Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations”, Foreign Affairs, Vol.72, 3, Summer 1993. Huntington da o replica viziunii simplificatoare a lui Francis Fukuyama din (“The End of History”, 1992. A se vedea si Bernard Lewis, “The Roots of Muslim Rage”, Atlantic Monthly, September, 1990
- [36] Am abordat aceasta confruntare tipologica si in sectiunea “Capitalism vs. Capitalism in the 21st Century” din “Which way goes capitalism” (2009), pp.245-250
- [37] Michel Albert, “Capitalism vs. Capitalism”, New York, Four Walls Eight Windows, 1993

[38] Larry Diamond, “Facing up to the Democratic Recession”, Journal of Democracy, January, Vol.26, Mo.1, 2015, pp.141-155. Numarul Revistei este intitulat “Democracy in Recession” si are drept contributori, intre altii, pe Alina Mungiu Pippidi, Phillipe Schmitter, Francis Fukuyama, Robert Kagan, Thomas Carothers. A se vedea si Thomas Friedman “Democracy in recession”, International New York Times, 19 February, 2015, care face referire la analiza lui Diamond.

[39] Anat Admati and Martin Hellwig sustin ca ar fi nevoie de o capitalizare mai puternica decat cerintele Basel III (“The New Bankers’ Clothes. What’s wrong with banking and what to do about it”. Princeton, Princeton University Press,2013). Martin Hellwig face parte din Advisory Scientific Board al Consiliului European pentru Rriscuri Sistemice (ESRB). A se vedea si Ugo Pagano et.al.,”Is Europe overbanked?”. Reports of the Advisory Scientific Committee, No.4, ESRB, June, 2014

[40] Mark Carney, speech at the Monetary Authority of Singapore, 17 November, 2014

[41] Burg, Ieke van den and Daniel Daianu, 2008. Resolution of 9 October 2008 with the Recommendations to the Commission on Lamfalussy Follow Up: Future Structure of Supervision” (2008/2148(INI), Brussels, the European Parliament

[42] Interviu luat de Fareed Zakaria lui Bill si Melinda Gates (CNN, 15 februarie, 2015)

[43] Robert Gordon, “The Turtle’s progress: secular stagnation meets the headwinds” in Baldwin and Teulings, 2014